Alexandru Gafton

PARTICULARITĂŢI ALE TRADUCERII ÎN *BIBLIA DE LA BUCUREŞTI* ŞI ÎN *NOUL TESTAMENT DE LA BĂLGRAD*. CU ILUSTRĂRI DIN *EPISTOLA LUI IACOV*

Omagiu lui N.A. Ursu la împlinirea vârstei de 80 de ani

1. Între cele două mari traduceri româneşti de text biblic efectuate în secolul al XVII-lea, *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) şi *Biblia de la Bucureşti* (1688), există o strânsă relaţie genetică[1].

Primul dintre acestea este construit ca traducere, în principal, pe baza *Vulgatei*, probabil cu aportul şi al unei ediţii a *Septuagintei* şi, foarte probabil, cu cel al unei ediţii protestante. Construcţia acestei traduceri arată că la bază se afla concepţia care are în vedere cititorul, căruia încearcă să-i ofere un text inteligibil, o călăuză edificatoare. Autorii traducerii îşi orientează întregul travaliu exclusiv în funcţie de acest scop, dar privindu-l nuanţat, în funcţie de toate aspectele pe care acesta le solicită. Subordonat scopului principal este un altul, acela ca textul să ajungă realmente a se răspândi – prin lectură directă sau mediată – la românii din toate categoriile sociale. Faptul acesta, însă, putea deveni realitate doar dacă traducerea ajungea să fie acceptată de către vlădici şi preoţi şi de către lectori şi auditoriu. Deşi avea precedente numeroase în spaţiul românesc, actul în sine al traducerii textului sacru era încă privit cu destulă circumspecţie[2]. Faptul acesta era amplificat de conştiinţa că textul provenea dintr-o zonă de influenţă protestantă (în epocă, Varlaam şi Dosoftei încă se războiau cu relativ noua erezie şi cu concepţiile promovate de aceasta). De aceea, alături de încercarea obţinerii unui compromis rezonabil între cerinţa literalităţii textului şi inteligibilitatea sa pentru cititorul/ ascultătorul român, autorii NTB vor transmite cititorului iscoditor felurite semnale care să îl asigure de caracterul ortodox al textului obţinut (deja, cu nici 70 de ani înainte, autorii *Paliei de la Orăştie* făcuseră acelaşi lucru). Acesta este încă un motiv pentru care, dincolo de aserţiunile neconforme întocmai cu realitatea, care apar în *Prefaţă* (iarăşi, precum în cazul *Paliei de la Orăştie*), textul se încarcă, de pildă, cu glose prin care se reafirmă – în modalităţi explicite sau subtile, dar

[1] Vezi *Relaţia dintre* ***Noul Testament de la Bălgrad (1648)*** *şi textul corespunzător din* ***Biblia de la Bucureşti (1688)***, în *Biblia 1688*, vol. II, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2002, p. LV–LXXXIII.

[2] Vezi Al. Gafton, *După Luther*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2005, p. 36 ş.u.

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

persuasive – proveniența sa din textul grecesc şi slavonesc, sau se utilizează – în puncte ale textului dotate cu o mai mare vizibilitate – termeni de origine slavă, unii dintre ei rari sau neutilizați, chiar în spațiul românesc de influență slavă.

NTB, aşadar, este o traducere care încearcă să vehiculeze către cititor un conținut şi care încearcă să se pună la dispoziția cititorului, fără ca eventualele explicații sau interpretări de ordin teologic să mai necesite precedența unor explicații de ordin lingvistic. Totodată, pentru ca textul să poată străbate acele vremi către cititor, el este prevăzut cu o serie de elemente de natură să-i asigure un parcurs fără opreliști şi, desigur, audiența lipsită de reticențe.

Cel de-al doilea text, *Biblia de la Bucureşti*, este o prelucrare, destul de fidelă, a textului ardelenesc. Spre deosebire de acesta, însă, textul muntenesc urmăreşte să obțină, mai cu seamă, adecvarea la textul grecesc. Această traducere nu se mai centrează pe cititor, ci pe textul sacru şi pe limba sa. După ce NTB încercase a oferi cititorului un conținut în termeni familiari şi accesibili, BB încearcă să ofere culturii române un text elaborat pe baza unui model de prestigiu, cel grecesc. De aceea, revizorii BB se vor servi de NTB, însă vor fi concentrați pe adecvarea la textul grecesc. Diferențele dintre cele două traduceri vor fi numeroase, dar în puncte care, în fapt, indică relația strânsă dintre ele. Astfel, diferențele apar: a) acolo unde *Vulgata* se deosebeşte de *Septuaginta*[3], b) acolo unde NTB se eliberează de textul biblic şi se apleacă asupra nevoilor cititorului, c) acolo unde NTB urmează sugestiile altei surse decât *Vulgata* sau *Septuaginta*, d) acolo unde, în vreuna din cele două traduceri, nu este înțeles textul, e) acolo unde, în vreuna din cele două traduceri, traducătorii încearcă soluții care au a demonstra ceva sau a urma o anumită cale – fără ca între scopurile lor şi textele de tradus să existe conformitate. Totodată, ambele traduceri prezintă destule situații în care efortul de legitimare este vizibil, căci se utilizează elemente ce trimit către tiparele lingvistice ale secolului al XVI-lea, ceea ce vrea să sugereze o anumită continuitate.

Deşi aceste aserțiuni decurg în mod organic din studiul paralel al celor două texte, fiind susținute de fiecare carte şi cap. al *Noului Testament*, în cele ce urmează vom încerca să observăm, doar cu ajutorul *Epistolei lui Iacob*, unele elemente din care decurg concluziile mai sus enunțate.

2. *Epistola lui Iacob* este una dintre cele mai importante scrieri religioase de acest fel şi, cu siguranță, cea mai frumoasă şi mai densă dintre epistolele catolice, multe dintre elementele sale fiind intrate în conştiința comună.

2.1. Scrisă într-o greacă destul de curată şi de frumoasă – chiar dacă bogată în ebraisme – *Epistola lui Iacob* pare a fi fost adresată evreilor convertiți la creştinism, dar este şi pentru urechile celorlalți. Oarecum similar cazului *Evangheliei lui Matei*

[3] Precum în: „iată puținei foc, mare *pădure* aprinde" (NTB, *Iac*., III, 5), față de: „Iată, puțin foc, cât de mare *materie* aprinde!", unde se urmează *silva*, respectiv ὕλη. În textele secolului al XVI-lea apar *lucrure* (CB = *Codicele Bratul*, CV = *Codicele Voronețean*) şi *fire* (CP = Coresi, *Psaltirea*), redând sl. **вєшть** 'πρᾶγμα', 'res'.

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

şi *Epistolei către evrei*, textul lui Iacob [probabil cel Mic, primul episcop al Bisericii creştine (FA, 15, 13–21), unul dintre „fraţii Domnului” (Mt., 13, 55; Gal. 1, 19), ucis de evrei prin lapidare, în anul 62, în vremea procuratorului Lucceius Albinus, la iniţiativa directă a marelui preot Ananus ben Ananus, care a convocat Sanhedrinul în acest scop] conţine numeroase elemente care indică un public nu doar de origine iudaică, dar şi practicant al religiei iudaice, bine familiarizat cu textele *Vechiului Testament*. Scopul ei pare a fi acela de a combate o serie de grave abateri doctrinare ale evreilor creştinaţi, precum şi unele obiceiuri caracteristice evreilor acelei perioade, de unde şi frecvenţa diatribei. Însuşi Pavel arăta (*Gal*. 2, 11–12) că Petru era mai deschis faţă de neevrei decât Iacob şi cei din jurul său. În esenţă, *Epistola lui Iacob* prezintă numeroase elemente individualizante, prin care atrage atenţia asupra unor abateri ce pun în pericol dreapta credinţă.

2.2. Structural, *Epistola* nu prezintă o prea mare simetrie, diferitele părţi componente nefiind în relaţii de echilibru. Lucrul este de înţeles dacă avem în vedere densitatea extrem de ridicată a ideilor conţinute. De altfel, având a combate sau a rezolva probleme concrete şi stringente, scrierile de acest tip abordează diferitele chestiuni într-o ordine care nu este neapărat cea logică din punctul nostru de vedere, dar care se află în coerenţă cu nevoile ce au generat acea scriere.

Fără a fi prea mult dezvoltate (ceea ce poate indica şi faptul că destinatarul era avizat), temele majore se succed cu repeziciune, unele dintre ele fiind dotate cu penetrabilitate (deoarece se referă la chestiuni de interes şi faţă de care evreii erau receptivi), altele fiind mai degrabă sensibile (referindu-se la defecte – din perspectiva noii învăţături – ale evreilor). Fără excepţie, învăţăturile *Epistolei* se află în textele neotestamentare care o preced. Specifică *Epistolei lui Iacob* este modalitatea prin care face ca învăţăturile sale să aibă un efect mai mare şi o audienţă mai ridicată printre evrei.

Nucleul dur al epistolei este enunţat în versetele 2–4 ale primului cap, unde se predică despre răbdarea în încercările credinţei şi despre desăvârşirea prin faptă. Smerenia, perisabilitatea universală, tăria în încercări şi statornicia de credinţă şi atitudine faţă de Dumnezeu apar ca elementele dominante ale primei părţi a primului cap. În contextul reafirmării perfecţiunii şi a imuabilităţii, a autosuficienţei şi a identităţii cu sine a lui Dumnezeu, capul prim se încheie cu sfaturi care îndeamnă către cumpătare şi echilibru în atitudine, gândire şi faptă, către curăţie şi deschidere la cuvântul lui Dumnezeu.

Urmează o aplicaţie practică a celor spuse despre echilibrul de atitudine, despre comportamentul şi concepţia care să vizeze esenţele. Privitor la conduita faţă de bogaţi şi faţă de săraci, Iacob susţine cu tărie egalitatea de tratament, dar se pronunţă împotriva celor bogaţi. Prin două exemple celebre, sugestive şi extrem de penetrante pentru evrei (lipsa de şovăială a lui Avraam în a-l jertfi pe Isaac şi gestul Rahaavei) se atinge o tară a vremii: lipsa de concordanţă dintre credinţa afirmată prin vorbe şi cea demonstrată prin fapte.

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

Privind la unele defecte ale lumii în care trăia, în cel mai pur spirit caracteristic creştinismului primitiv, Iacob se ridică împotriva obiceiului de a impune altora propriile concepţii, valori şi mentalităţi. De asemenea, recomandă cu toată tăria, înfrânarea limbii. Epistola se încheie prin reluarea temelor majore: perisabilitatea, nevoie de răbdare, smerenie şi supunere în faţa lui Dumnezeu, relaţia dintre credinţă şi faptă, dintre cuvânt şi faptă, respingerea tendinţei de a acţiona asupra celor din jur conform cu propriile opinii şi credinţe, în vederea aducerii lor la propriul numitor.

3. Acţiunile traducătorilor şi revizorilor NTB şi BB, variate ca proces, tehnică, modalitate de aplicare şi efect aparent, se subordonează celor două concepţii mai sus-enunţate. De aceea, dincolo de zonele de suprapunere dintre cele două texte, aplicările particulare şi nuanţate ale celor două concepţii vor genera numeroase deosebiri, care se focalizează la diferite nivele ale textului. Chiar dacă, la rigoare, cazurile concrete ar putea fi reduse la limitele unor clase construite prin aplicarea unor criterii, modalităţile organice în care cele două texte s-au edificat necesită, aproape imperios, o prezentare care să observe părţile în funcţiunea şi interacţiunea lor, fără a opera o secţionare.

Situaţiile care se înşiră mai jos ilustrează modul în care, pe diferite căi, la diferite nivele, prin diferite mijloace, textul se edifică şi particularizează dobândind anumite trăsături identitare, în funcţie de natura principiului central care îl hrăneşte.

3.1. O primă clasă de situaţii arată modalităţile prin care autorii BB încercau sa revină la textul grecesc: din considerente ce ţin de fidelitatea traducerii, din cauze care se referă la impunerea în cultura română a unui model de prestigiu, sau întrucât voiau să afirme aderenţa la modelul grecesc, faţă de orientarea NTB spre nevoile cititorului.

3.1.1. Un caz simplu, în care textul ardelenesc alege exprimarea inteligibilă şi firească, în vreme ce, riguros şi sever, BB caută adecvarea la textul grecesc, apare chiar în finalul primului verset al primului cap: „închinăciune!” (NTB, *Iac*., I, 1), faţă de: „să să bucure!” (BB), ceea ce decurge normal din χαίρειν. Soluţia din NTB nu este justificată, ca traducere literală, nici de textul latin, unde apare *salutem*, dar se supune scopului central şi concepţiei fundamentale de la baza acestei versiuni. Textele româneşti ale secolului al XVI-lea folosesc forme ale lui *a se bucura*, redând sl. **радовати сѧ**, care, de altfel, urmează sensul principal al lui χαίρω.

3.1.2. În „Carele din voia lui născu pre noi, cu cuvântul adevărăriei, ca să fim *pârga faptelor* lui” (NTB, *Iac*., I, 18), faţă de: „Vrând ne-au născut pre noi cu cuvântul adevărului, ca să fim noi *o începătură oarecarea a zidirilor* lui” (BB), ultimul urmează fidel gr.: βουληθεις ἀπεκύσειν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων, cu care concordă şi textul latin: *Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturae eius*. Textele secolului precedent urmează textul slavon, **wт испрьва нѣкоє wт**

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

създаніегѡ, şi concordă cu BB: „dintru întâniu vr-una de zidirile lui” (CB), „dintru întâiu vr-ura de zidirile lui” (CV), „să fie noao dentâiu ceva de zidirea lui” (CP). Cum se vede, NTB încearcă să se elibereze de presiunea literei, căutând sensul, privind problema sacralităţii textului dintr-o perspectivă mai largă. Prin acţiunile sale, NTB pare a socoti că, aşa cum textul este accesibil cititorului în greacă sau în latină, tot astfel trebuie să fie şi celui în română, negând astfel vreo relaţie între sacralitate şi literalitate, adică nesacrificând, în numele sacralităţii, inteligibilitatea conţinutului.

3.1.3. Tot astfel se petrec lucrurile în: „acela să asamănă bărbatului ce-şi veade *firea feaţii* sale în oglindă” (NTB, *Iac*., I, 23), faţă de: „acesta să asamănă cu bărbatul ce socoteaşte *obrazul naşterii* lui într-o oglindă” (BB), ceea ce se pliază gr.: οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ, care corespunde lat.: *hic comparabitur viro consideranti* ***vultum nativitatis*** *suae in speculo*. Ideea de tradus se referă la ‘natura/aspectul iniţial/real al fizionomiei’, ceea ce se redă foarte bine în NTB. Traducerea din BB este greoaie, nu neapărat greşită[4].

3.1.4. Asemănător se petrec lucrurile sub *Iac*., II, 22: „Vezi că credinţa *arată* faptele lui” (NTB), alături de: „Vezi că credinţa *împreună-ajutoriia* lucrurilor lui?” (BB), segmentul având vrept corespondent lat. *Vides quoniam fides* ***cooperabatur*** *operibus illius*, gr.: βλέπεις ὅτι ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. O soluţie simplă şi fidelă apare deja în textele secolului al XVI-lea, unde se foloseşte verbul „a ajuta” (CB, CV) sau „ajutoriu iaste” (CP), redând sl. **пѡспѣшлати**.

3.1.5. O situaţie mai complexă apare sub *Iac*., III, 6–7: „*Limba focu e, şi-i lumea nedereptăţiei*. Aşia e tocmită limba între mădularile noastre, carea spurcă tot trupul şi, aprinsă de *gheenna*, tot *împregiurul naşteriei* noastre aprinde-l. (...) *să îmblânzăsc* şi *să biruesc* de firea omului” (NTB, *Iac*., III, 6–7); „*Şi limba, focul, podoaba nedireptăţii*; aşa limba să află întru mădulările noastre, ceea ce spurcă tot trupul şi arde *roata naşterii* şi care să arde de *gheena*. (...) *domoleaşte* şi *s-au domolit* cu firea omenească” (BB). Textele latin şi grecesc apar astfel: „***Et lingua ignis est, universitas iniquitatis***. *Lingua constituitur in membris nostris, quae maculat totum corpus, et inflammat* ***rotam nativitatis*** *nostrae inflammata a* ***gehenna***”. (...) ***domantur et dominta sunt*** *a natura humana*, καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας, ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν μέλεσιν ἡμῶν, ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα καὶ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης. (...) δαμάζεται καὶ δεδάμασται τῇ φύσει τῇ ἀνθρθπίνῃ.

Segmentul începe cu o greşeală de traducere a BB. Precum se observă, sensul de redat era ‘iar limba este foc, univers/lume a nedreptăţii/inechităţii/fărădelegii’, ceea ce este surprins de autorii NTB. Fie prin actualizarea nepotrivită a unuia dintre

[4] Întrebarea ar fi cum de textele secolului al XVI-lea au dat – în mod unitar – soluţia aceasta („faţa firiei”, CB, CV, CP, conform sl. **съмᲂтрѣкѡщѹ лице бітіа**).

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

sensurile gr. κόσμος, fie ca urmare a unui raţionament (‘limba este foc, podoabă a nedreptăţii’), revizorii BB greşesc[5].

Dincolo de aceasta, însă, atrag atenţia celelalte situaţii evidenţiate. Chiar dacă de mică însemnătate, sugestivă este schimbarea poziţiilor între „aprinsă de gheenna” şi „împregiurul naşterii”, din NTB, fără ca textul latin sau grecesc să prezinte aşa ceva[6]. Putem crede că autorul traducerii ardeleneşti a considerat că noua topică este de natură să nu pună piedici receptorului român, uşurând aducerea textului la îndemâna acestuia (lucru care se verifică dacă privim la ceea ce apare în BB). Putem socoti că sintagma „împregiurul naşterii” nu prezintă avantaje în comparaţie cu „roata naşterii”, care redă fidel ceea ce apare în textele latin şi grecesc. Mai mult, chiar dacă nu se poate şti cât sau ce au înţeles revizorii BB din sintagmă[7], acesta este un caz care pledează în direcţia traducerii literale, deoarece respectarea textului de tradus pune premisele ca rezultatul traducerii să fie înţeles, cel puţin în timp. Se obţine astfel o traducere bună, fidelă sursei, şi care – nefiind greşită –, dacă nu dezvăluie sensuri contemporanilor ei, poate face acest lucru mai târziu. Putem, însă, crede totodată că şi autorii NTB s-au gândit la acest lucru. Soluţia lor, în acest caz, arată încă o dată disponibilitatea de a ieşi din rigorile formale ale textului de tradus şi de a-şi asuma soluţii mai puţin reuşite. Calea aceasta, însă, pe lângă soluţiile fericite, optime pentru receptorul român, are, cu certitudine, şi paşi stângaci, dificultăţi care nu pot fi depăşite printr-o singură mişcare.

Tot aici se încadrează şi cel de-al treilea caz semnalat în acest segment. NTB utilizează două verbe, pe baza unui nucleu comun de sens contextual puse în relaţie de intensitate. Celelalte texte (BB, *Vulgata* şi *Septuaginta*), însă, utilizează un singur verb, repetiţia nesugerând intensificarea, ci doar un raport temporal. Dacă lucrurile stau astfel, autorul NTB a mers pe alt drum decât cel corect. Probabil, însă, că având în vedere intensitatea, în concepţia autorului NTB, simpla repetiţie nu era

[5] În textele secolului al XVI-lea se întâmplă acelaşi lucru: „frumseţea nedereptăţiei” (CB), „frumseaţea nedereptăţiei” (CV), „frumseţei dereptăţiei” (CP). Punct comun al celor trei traduceri, are drept corespondent în textul slavon abstractul ѧѣпота ‘ὡραιότης, pulchritudo’, dar şi ‘κόσμος’, capabil, după cum arată BB, la rândul său de a induce în eroare. Atrage atenţia şi intervenţia greşită a autorului CP, prin care *nedereptăţie* este înlocuit cu *dereptăţie*, probabil într-un efort de înţelegere şi armonizare a segmentului tradus, de aceeaşi natură, poate, cu cel din BB.

[6] Un astfel de procedeu nu este străin nici revizorilor BB, deşi aici mai puţin aşteptat: „Luaţi pildă, *fraţii miei*, scârba şi răbdarea prorocilor (...)” (NTB, *Iac*., V, 10); „Luaţi pildă a patimei reale, *fraţii miei*, şi a îndelungatei răbdări pre proroci (...)” (BB), *Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris et patientiae, Prophetas*, ὑπόδειγμα λάβετε, ἀδελφοί, τῆς κακολαθείας καὶ τῆς μακροθυμίας τοὺς προφήτας, dar este rarissim în comparaţie cu NTB: „Nu clevetireţi, fraţilor, unul pre alalt” (NTB, *Iac*., IV, 11); „Nu clevetiţi unul pre altul, fraţilor!” (BB), alături de: *Nolite detrahere alterutrum, fratres*, Μὴ καταλαλεῖτε αλλήλων, ἀδελφοί.

[7] Aflată încă în discuţie, datorită posibilităţilor ei variate de a sugera conţinuturi filosofice complexe. Astfel, poate fi vorba despre un ciclu al creaţiei, dar este greu de spus dacă acest ciclu este văzut la nivel universal sau dacă se are în vedere şi că Universul se creează şi se distruge în cadrul unui ciclu mai amplu.

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

de natură să sugereze acest lucru receptorului român, deci nu avea darul de a-l convinge pe traducător că merită să urmeze calea traducerii literale.

3.1.6. Mereu în căutarea transparenţei, mediator al conţinuturilor şi aflat într-un continuu efort de a se apleca asupra cititorului, NTB, este dispus să opereze ajustări de toate categoriile. Dimpotrivă, BB nu socoteşte că există miză mai importantă decât urmarea fidelă a textului grecesc, reîntoarcerea la acesta fiind un deziderat atât de imperios, încât revizorii munteni nu acceptă nici un fel de justificări, indiferent de motivele aparente sau de gradul de abatere. Faptul este evident în două secvenţe aproape identice: „Apoi, pohta zămislind, naşte păcat, iară păcatul săvârşindu-să naşte moarte” (BB, *Iac*. I, 15) şi: „După aceaia pofta, dacă zămisleaşte, naşte păcat, iară păcatul săvârşindu-să naşte moarte” (NTB). Textul de la 1688 redă perfect gr.: εἶτα ἡ ἐπιτυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν, ἡ δὲ ἁματρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκύει θάνατον, dar la fel de bine şi lat.: „*Deinde concupiscentia cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero cum consummatum fuerit, generat mortem*”, pe care textul de la 1648 a găsit cu cale să îl refacă, sub aspect gramatical, în prima sa parte.

Fireşte că, atunci când nu este vorba despre greşeli, traducătorul NTB observă propriile „abateri”. În fapt, ele au caracter conştient, asumat, şi au în vedere un scop mai important decât urmarea întocmai a textului de tradus. Acest comportament pare a fi deprins în urma adoptării modalităţilor de exprimare directă ale sursei protestante[8]. Revizorii BB, care îşi asumă conştient revenirea la textul-model, resping acest tip de soluţie şi, mai ales, calea urmată de NTB, toate acestea în virtutea altor concepţii aflate la temelia actului lor cultural.

3.2. Dacă situaţiile în care textul ardelenesc încearcă să-şi demonstreze caracterul ortodox şi de traducere românească lipsită de influenţe culturale neslave sunt lesne de înţeles, astăzi ar putea fi mai dificil de înţeles cauza pentru care un text care, prin întreg organismul său, încearcă să promoveze modelul cultural grecesc, încearcă, totodată, să păstreze anumite elemente caracteristice secolului precedent, dominat de modelul cultural slav. Faptul acesta este vizibil la nivelul elementelor celor mai mărunte, până la atmosfera pe care o degajă segmente largi de text.

Unor astfel de situaţii li se datorează „abaterile” BB de la NTB:

3.2.1. Sub *Iac*., II, 21 apare *oltariu* (NTB), dar *jârtăvnic* (BB), slavonism curent şi în *Vechiul Testament* din BB[9].

[8] Cum se petrec lucrurile în: „şi-i piiare *frâmseaţea*” (NTB, *Iac*., I, 11); „şi *bună-cuviinţa obrazului* lui au perit” (BB), ceea ce era de redat fiind: καὶ ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀπώλετο, ***decor vultus*** *eius deperiit*. Fără a se putea nega apropierea NTB de *Vulgata*, observăm şi corespondenţa, ca modalitate de traducere, cu textul maghiar: „*szépsége* elenyészik”. Pe urmele textului slav, versiunile româneşti ale secolului precedent vor da o soluţie unitară: „*bună frâmseaţea feaţeei* sale piiarde” (CB), „*dulcea-frumseaţe a feaţeei* ei piare” (CV), „*buna frumseaţei* piiare” (CP), ceea ce redă exagerat de fidel **блгоѡлѣпіе лица его**, unde **блгоѡлѣпіе** avea sensul ‘εὐπρέπεια’, ‘decor’, şi nu trebuia descompus.

[9] Textele secolului precedent prezintă: „junghetoriu” (CB, CV). Ca şi în alte segmente de text, Coresi ni se prezintă ca revizor, explicit şi exhaustiv: „spre junghiiare întru altar” (CP).

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

3.2.2. Sub *Iac*., I, 22 apar: „Iară fiţi făcătorii cuvântului, şi nu numai ascultători, ca *să nu vă înşelaţi*" (NTB) şi: „Şi vă faceţ făcători cuvântului, şi nu numai ascultători, *prelăstindu-vă pre voi*" (BB). Era de tradus *fallere*, respectiv παραλογίζομαι[10]. Formele împrumutate ale vb. **прѣлъстити** 'ἀπατάω, πλανᾶω', 'decipere, fallere' erau destul de frecvente în secolul al XVI-lea.

3.2.3. Foarte sugestive, sub aspectul aici discutat, sunt două versete: „Derept aceaia, lepădând toată spurcăciunea şi rămăşiţele răotăţiei, cu blândeaţe priimiţi cuvântul cel oltoit, carele poate spăsi sufletele voastre" (NTB, *Iac*., I, 21), „Pentru aceaea, lepădând toată pângăriciunea şi prisosirea de răutate, cu lineşte priimiţ pre cel denlăuntru răsădit cuvânt, pre cela ce poate să mântuiască sufletele voastre" (BB) şi: „a socoti săracii şi văduole în scârba lor, şi a să ţinea curat de lume" (NTB, *Iac*, I, 27), „a socoti pre săraci şi pre văduve întru necazul lor, nespurcat pre el a să păzi de lume" (BB) [11]. În ambele situaţii, textul ardelenesc utilizează slavonisme, uneori mai pregnante decât cele din BB. Cu toate acestea, urmând textul grecesc şi păstrând sinuozităţile acestuia (ceea ce, mai devreme, făcuseră traducătorii slavi, urmaţi de traducătorii români ai secolului al XVI-lea), BB capătă o înfăţişare mai arhaică, mai bine relaţionată genetic şi aspectual cu spaţiul ortodox. Chiar utilizând slavonisme, prin supleţea sintactică, prin cursivitatea semantică, printr-o frază care eliberează curgerea ideii, NTB se arată victorios în întreprinderea sa de a se elibera de tiparele străine limbii române. Practic, indiferent din care versiune înţelege conţinutul textului, indiferent de care text se foloseşte pentru a obţine sugestii, NTB reuşeşte să îşi atingă scopul, nu acela de a urma un model cultural asumat sau de a turna limba vie în tiparele aceluia, ci de a construi un aspect prin care să comunice un conţinut complex tuturor românilor, în modalităţi inteligibile, totodată nestrăine de criteriile aspectului cult.

3.3. Fireşte, BB nu este un text edificat prin urmarea rigidă şi obedientă a unui model. Există destule situaţii în care acesta manifestă felurite forme de libertate[12]. Astfel de situaţii, însă, nu anulează cele spuse mai sus deoarece, în general, BB procedează astfel doar în cazurile în care, din punctul său de vedere, echivalenţele

[10] Textele secolului al XVI-lea folosesc variaţii ale expresiei „a cugeta întru sine", redând sl. **помъшлити** 'λογίζομαι, ἀνα-, δια-', 'reputare, contemplare, cogitare'. Termenul slavon putea permite multe rafinări semantice în sensul uzului său din codici.

[11] Vezi şi: „Iară care înţelepciune iaste de sus, întâi-i curată, după aceaia-i împăcătoare şi blândă, îngăduitoare şi plină de milostivnicie şi de rodure bune, fără osândire şi fără făţărie" (NTB, Iac., III, 17), „Iară înţelepciunea cea de sus întâiu iaste curată, apoi făcătoare de pace, lină, cucearnică, plină de milă şi de roade bune, neîndoită cu gândul şi nefăţarnică" (BB).

[12] Vezi şi *Iac*., I, 19: „Deci, fraţii miei iubiţ, fie tot omul ager a auzi şi *târziu* a grăi, *zăbavnic* spre mânie" (BB), unde segmentele subliniate trebuiau să fie simple reluări ale gr. βραδὺς, aşa cum se întâmplă în celelalte texte: „Derept aceaia, fraţii miei iubiţi, tot omul să fie ager întru ascultare şi *pestit* a grăi, *pestit* spre mânie" (NTB), redând lat. *tardus*, sau *pestit* (CB, CP), *amânatu* (CV) redând adv. sl. **мѫдьно**. Vezi şi *Iac*., I, 3 şi 4, unde apar *răbdare* (NTB), dar *îngăduială* (BB), redând *patientia* respectiv ἡ ὑπομονή (în secolul al XVI-lea, pentru ambele situaţii, toate cele trei texte prezintă *răbdare*, redând întocmai sl. **трьпѣніе**).

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

stabilite prin NTB nu sunt cele perfect potrivite pentru română. De aceea, vedem cum, uneori, revizorii BB deveneau mai puţin ajutoraţi atunci când textul de la care plecau (NTB) nu le oferea soluţii pe care să le accepte, dar nici reperul şi modelul (*Septuaginta*) nu reuşea să le furnizeze ceva acceptabil, în contextul în care îşi asumaseră programatic urmarea doar a unui singur model. În cele ce urmează se observă limpede că abia reflexul ascultării textului în biserică ar putea face legătura cu textele secolului precedent sau cu cele slavone, iar nu studiul lor în vederea îmbogăţirii textului pe care-l scoteau la iveală.

3.3.1. Sub *Iac*., I, 2, gr. πειρασμοῖς şi lat. *tentationes*, se redau prin *dodeiale* (BB), respectiv *ispite* (NTB). Verbele sl. **ѧѻдѣвати** şi **ѧѻдѣти** aveau sensul ‘ἀναγκάζειν’, ‘cogere’, respectiv ‘molestum fieri’, în vreme ce (**и**)**спъти** avea sensurile ‘εἰκῆ’, ‘frustra’, ‘ἐξερεύνησις’, ‘perscrutatio’, iar verbul corespondent ‘εϱρευνᾶν’, ‘scrutari’. Gr. πειρασμός ‘tentatio’, însă, corespundea sl. **напасть**, termen pe care româna îl avea şi care era larg cunoscut şi utilizat în astfel de texte. Cu adevărat remarcabil, sub acest aspect, însă, este abia faptul că, atât în acest loc, cât şi în versetul următor (de care va fi vorba imediat) CB şi CV utilizează *năpastă*, deşi textul slav foloseşete **искѹшєніє** (în CP se utilizează *ispită*).

În versetul următor apar: *ispita* (NTB, BB), redând *probatio*, respectiv τὸ δοκίμιον (care îşi corespund întocmai[13]). Se observă că abia aici NTB alege soluţia optimă, pe care BB o acceptă şi o urmează, în vreme ce, mai sus, ca şi în alte locuri ale *Noului Testament*, soluţiei nepotrivite din NTB, BB îi răspunde printr-o soluţie depăşită, nu tocmai realistă şi destul de ambiguă, chiar dacă mai acceptabilă, sub un anumit aspect, decât cea a textului ardelenesc.

În secvenţa *Iac*., I, 12–14, perechea anterioară apare, însă – probabil şi datorită succesiunii imediate – BB se arată a fi şi mai descumpănit în a opta clar. „Ferice de bărbatul ce rabdă *ispită*; că fiind ispitit, luoa-va corona vieţii, carea au făgăduit Domnul celora ce-l iubăsc pre El. Nime, când are *ispită*, să nu zică că-l *ispiteaşte* Dumnezău, că Dumnezău nu-i *ispititoriu* spre rău, şi El pre nime nu *ispitiaşte*. Iară fiecine *să ispiteaşte* cându-l trage pofta sa, şi să otrăveaşte” (NTB), are drept corespondent: „Fericit bărbatul carele rabdă *dodeială*, căci lămurit făcându-se, lua-va cununa vieţii, carea au făgăduit Domnul celora ce iubesc pre el. Nimeni, *dodeindu-să*, să zică că «De la Dumnezău *mă dodeiesc*», pentru că Dumnezău *neispititoriu* iaste de reale şi pre nimenea el nu *ispiteaşte*. Iară fieştecarele *să ispiteaşte* de a sa pohtă, trăgându-să şi înşălându-se (BB). Termenii evidenţiaţi apar extrem de unitar în versiunile de referinţă: *Beatus vir qui suffert* ***tentationem****: quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se. Nemo cum* ***tentatur****, dicat quoniam a Deo* ***tentatus****: Deus enim* ***intentator*** *malorum est: ipse autem neminem* ***tentat****. Unusquisque vero* ***tentatur*** *a concupiscentia sua abstractus, et illictus*, respectiv:

[13] Vezi şi în segmentul următor elementele subliniate.

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

Μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει **πειρασμόν**, ὅτι δόκιμος γενόμενος λήμψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Μηδεὶς **πειραζόμενος** λεγέτω ὅτι ἀπὸ θεοῦ **πειράζομαι**· ὁ γὰρ θεὸς **ἀπείρατος** ἐστιν κακῶν, **πειράζει** δὲ αὐτὸς οὐδένα. ἕκαστος δὲ **πειράζεται** ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος.

Dacă NTB – evident preocupat de cititor – optează pentru urmarea formală a textului de tradus, după ce a stabilit că este potrivit şi pentru cititorul român să utilizeze un singur termen, şi după ce a găsit acel corespondent, BB continuă cu *dodeială* şi *a se dodei*, după care trece la termenul din NTB. Pentru un colectiv riguros şi atent la versiunea de control, cum este cel al BB, lucrul acesta nu se poate explica prin grija faţă de receptor (ar fi deplasat, mai ales că, astfel, se introduc posibilităţi de confuzie între termeni care, chiar dacă aveau porţiuni comune de sferă semantică, prezentau individualităţi bine delimitate – spre deosebire de termenii utilizaţi în secolul precedent; v. infra.). Cauza opţiunii şi a rezultatului stă în faptul că principiul asumat le cerea ca, în astfel de situaţii, să caute – oarecum nehotărâţi – în sistem, un termen care ar aduce nu neapărat un conţinut la înţelegerea cititorului, ci care să pună bazele unei viitoare corespondenţe între posibilităţile românei şi cerinţele limbilor din care se traducea. Revizorii munteni nu căutau soluţii imediate pentru o traducere de uz curent, ci iniţiaseră un proces de edificare a unui aspect cult al limbii.

Plină de semnificaţii, situaţia textelor din secolul al XVI-lea, se prezintă după cum urmează: CB: „Ferecatu e bărbatul cela ce rabdă *năpăstile*, că năpăstuitu fiindu lua-va cununa viiaţeei, ceaia ce făgădui Domnul iubitoriloru lui. Nimene *năpăstuitu* se grăiască că «De la Zeul *năpăstuitu* sîntu»; Zeul, amu, nu e *năpăstuitoriu* răiloru, nu *năpăstuiaşte* elu niminile. Cineşcu *năpăstuiaşte*-se de ale saleş pohtiri duplecatu şi prilăstitu"; CV: „Ferice de bărrbatul cela ce rreabdă *năpasti*, că cela ce va fi năpăstuitu preemi-va curură de viaţă cea ce o giurui Domnul celora ce iubescu elu. Şi nime *năpăstuitu* se nu grăiască că «De la Dumnedzeu *năpăstuitu* sîntu». Că Dumnedzeu, amu, nu e *năpăstuitoriu* rrealeloru, nu *năpăstuiaşte* niminrile, ce cinrescu *ispiteaşte*-se de ale sale pohtiri trasu şi prilăstitu"; CP: „Ce ferice de bărbat ce prea rabdă *ispitele* ca ispitit fu priimeaşte cunună de viaţă ce făgădui Domnul celor ce iubesc el. De niminilea *ispitindu-se* să nu grăiască că «De la Dumnezeu *ispititu*-s eu»; Dumnezeu, amu, nu e *ispititoriu* rău, nu-şi *ispiteaşte* acela nimea, ce cineşi *ispiteaşte* sine de a lui pohtire tras şi prilăstit". Urmând sl. **искѹшєніе** 'πεῖρα, δοκιμή', 'experientia, probatio' şi **искѹшати** 'ἀποδοκιμάζειν, πειράζειν', 'reprobare, tentare', textele acestea pot lămuri situaţia de mai sus. Precum se observă, paletei largi de nuanţe, cu corespondente variate în plan lingvistic, în slavonă putea să îi corespundă un termen, iar textele de mai sus se lasă călăuzite de textul slavon. Faptul că, la final, CV foloseşte alt verb decât până atunci, iar CP nu utilizează, precum CB, corespondentele de dicţionar a ceea ce apare în textul slav,

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

arată nu doar că acei traducători sau revizori nu erau obedienţi, ci şi că însuşi termenul slavon îşi avea propriile valenţe. Acest lucru corespunde dificultăţilor pe care revizorii BB le întâmpinau. Indiferent de faptul că unii traduceau din slavonă, alţii din latină sau din greacă, conţinutul de redat fiind acelaşi, iar corespondentele dintre limbile sursă fiind în relaţie rezonabilă, traducătorii români aveau, în fapt, puţine opţiuni. Puteau, precum CB, CP şi NTB, să stabilească un corespondent optim pentru ceea ce era în textul sursă, după care să îl redea întocmai, convinşi că receptorul va înţelege sensul, sau puteau proceda precum în BB.

4. Cele ce preced ne arată că avem a face cu două texte care au la bază concepţii diferite, ceea ce generează o gamă întreagă de diferenţe, la diferite nivele şi sub diferite aspecte.

Pe de o parte, NTB se arată a fi o traducere care urmăreşte aducerea unor conţinuturi conceptuale la îndemâna cititorului. Indiferent de conţinuturile gramaticale ale textelor consultate sau preponderent urmate, ori de alte constrângeri formale, uneori indiferent de particularităţile semantice generate în limbile străine, traducătorul sau traducătorii NTB vizează, în primul rând, edificarea cititorului român. Traducătorul se serveşte de textele urmate pentru a înţelege gândirea şi sensurile, încercînd a se elibera de constrîngerile limbilor prin care se produce înţelegerea. În acelaşi chip, apoi, se încearcă reconstruirea acelei gândiri şi a acelor sensuri, în limba română. Fără a urmări neapărat edificarea unei norme literare coerente şi unitare, NTB tentează obţinerea unei modalităţi eficiente, care să se plieze capacităţilor de înţelegere ale contemporanilor săi.

Desigur, fără a neglija solicitările şi valenţele limbii române, ori presiunile limbilor de contact, traducătorul ardelean foloseşte constrîngerile, spre a obţine un dublu beneficiu: reuşita încercării de a transla nişte conţinuturi exprimate în alte limbi şi, pe această cale, găseşte soluţii rezonabile, de moment şi adaptate momentului şi realităţii concrete a textului, de a rafina modalităţile de exprimare ale românei. Definitoriu, sub acest aspect, este faptul că, urmărind scopul central, nevoile care apar sunt rezolvate prin convertirea carenţelor în virtuţi şi, totodată, reuşesc să modeleze instrumentul lingvistic, fără ca aceasta să constituie un scop, ci doar un mijloc.

Pe de altă parte, BB, se arată centrat asupra rezolvării, pentru multă vreme, a unei probleme a culturii române incipiente. Aceşti revizori nu par foarte interesaţi de text ori de cititor, mai curînd acţionează ca şi cum s-ar folosi de acest prilej pentru a edifica o normă literară românească, construită prin adoptarea unui nou model cultural-lingvistic, cel grecesc. De aceea, diferit de ceea ce se petrece în NTB (care se depărta adeseori de la textele traduse[14], pe care le topea căutând fluenţă şi

[14] Însuşi gestul de a alege drept reper mai mult de un text semnifică disponibilitatea de a se abate de la litera acelui text!

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

transferul lesnicios de sens către receptor), BB va folosi NTB ca punct de plecare, dar nu îl va urma decît dacă va fi confirmat de modelul grecesc şi numai doar când consideră soluțiile textului pe care lucrau ca fiind încadrabile în limitele construcției care urma modelul asumat.

ÜBERSETZUNGSMERKMALE IN BIBLIA DE LA BUCUREŞTI UND NOUL TESTAMENT DE LA BĂLGRAD. MIT BEISPIELEN AUS DEM BRIEF DES JAKOBUS

(Zusammenfassung)

Ausgehend von einer breiten Untersuchung zweier Übersetzungsgrundsteine der rumänischen Kultur *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) und *Biblia de la Bucureşti* (1688), nehme wir uns vor anhand von dem *Brief des Jakobus*, die Eigenheiten der beiden rumänische Texte hervorzuheben. Die beiden Übersetzungen haben zwei verschiedene Ausgangstexte, haben zwei verschiedene Ziele und folgen unterschiedliche Angehensweisen. Obwohl die beiden Texte eigentlich nahe zu einander stehen, haben sie verschiedene unterschiedliche Eigenheiten, welche auf allen Ebenen der Sprache zu finden sind.

Cuvinte-cheie: limba română veche, text biblic, traducere, Scrisoarea lui Iacob.
Schlüsselwörter: Altrumänisch, biblischer Text, Übersetzung, *Brief des Jakobus*.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
Iaşi, Bd. Carol I, nr. 11

BDD-A540 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)